

“LAYLI VA MAJNUN” DOSTONIDA ISHQ TALQINI**Uktamjonova Mohinur Faxriddin qizi***Fargona davlat universiteti Filologiya fakulteti**o'zbek tili yo'nalishi 23.90A-guruh talabasi***ANNOTATSIYA**

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Layli va Majnun, ishq doston, adabiy talqin, ma'naviy kamolot, o'rta asr adabiyoti, sevgi obrazlari, falsafiy talqin, o'zbek adabiyoti.

Ushbu maqola Alisher Navoiyning mashhur “Layli va Majnun” dostoni doirasida ishq tushunchasini tahlil qiladi. Dastlab, ishqning falsafiy va adabiy talqinlari ko'rib chiqiladi, so'ngra Navoiyning asaridagi Layli va Majnun obrazlari orqali ishqning mohiyati, inson qalbiga ta'siri va uning ma'naviy yuksalishga olib kelishi o'rganiladi.

Maqolada shuningdek, ishq tushunchasining o'rta asrlar fors- turkiy adabiyotlaridagi o'rni va Navoiyning ijodidagi o'ziga xosligi ham yoritiladi. Xulosa qilganda, Navoiyning “Layli va Majnun” dostoni ishqni nafaqat romantik tuyg'u, balki insoniy va ma'naviy kamolot vositasi sifatida talqin qilinishini ko'rsatadi.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Алишер Навои, Лейла и Маджнун, любовная поэма, литературная интерпретация, духовное совершенство, средневековая литература, образы любви, философская интерпретация, узбекская литература.

В данной статье анализируется концепция любви в рамках знаменитой поэмы Алишера Навои «Лейла и Маджнун». Сначала рассматриваются философские и литературные интерпретации любви, а затем, на примере образов Лейлы и Маджнуна в произведении Навои, изучается сущность любви, её влияние на человеческое сердце и её путь к духовному возвышению.

В статье также освещается место концепции любви в средневековой персидско-тюркской литературе и её уникальность в творчестве Навои. В заключение, поэма Навои «Лейла и Маджнун» показывает, что любовь интерпретируется не только как романтическое чувство, но и как средство достижения человеческого и духовного совершенства.

ANNOTATION

Keywords: Alisher Navoi, Layla and Majnun, love poem, literary interpretation, spiritual perfection, medieval literature, images of love, philosophical interpretation, Uzbek literature.

This article analyzes the concept of love within the framework of Alisher Navoi's famous poem "Layla and Majnun". First, the philosophical and literary interpretations of love are considered, and then, through the images of Layla and Majnun in Navoi's

work, the essence of love, its impact on the human heart and its leading to spiritual upliftment are studied.

The article also highlights the place of the concept of love in medieval Persian-Turkic literature and its uniqueness in Navoi's work. In conclusion, Navoi's poem "Layla and Majnun" shows that love is interpreted not only as a romantic feeling, but also as a means of human and spiritual perfection.

KIRISH

Alisher Navoiy (1441–1501) o'zbek mumtoz adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodi ma'naviy, falsafiy va estetik jihatdan boydir. "Layli va Majnun" dostoni esa Navoiyning eng mashhur asarlaridan biri bo'lib, ishq mavzusini chuqur falsafiy va insoniy kontekstda yoritadi. Asar ishqni nafaqat romantik tuyg'u sifatida, balki inson qalbini yuksaltiruvchi, ma'naviy kamolotga yetaklovchi kuch sifatida talqin qiladi.

Dostondagi ishqning mohiyati: Navoiyning fikricha, haqiqiy ishq – bu oddiy his-tuyg'udan yuqori bo'lib, ma'naviy va ruhiy boylikka erishish vositasidir. Layli va Majnun obrazlari orqali u ishqni insonning ichki dunyosi, ruhiy olami bilan bog'laydi. Majnun Layliga bo'lgan muhabbati shunchaki romantik sevgi emas, balki ulug' ishq va ma'naviy kamolotga intilish timsoli sifatida talqin qilinadi.

Ishqning ruhiy va ma'naviy jihatlari: Majnun yurakdagi muhabbati uni dunyoviy narsalardan uzoqlashtiradi va ma'naviy yuksalishga yetaklaydi.

Dostonda ishq orqali inson qalbining sof va pok bo'lishi, ichki dunyo boyligi, sabr va matonat kabi fazilatlar rivojlanishi ko'rsatiladi.

Ishqning bu talqini sufiyona ishqga yaqin bo'lib, insonning haqiqiy ma'naviy o'sishida muhim rol o'ynaydi.

Adabiy va badiiy uslubi: Navoiyning "Layli va Majnun" dostonida ishq talqini badiiy jihatdan ham boy ifodalanadi:

Obrazlarning psixologik chuqurligi ishqning murakkab tabiati va inson qalbining hissiyotlarini ochib beradi.

Til va uslub orqali ishqning nozik va noaniq, shuningdek, intiluvchan va qayg'uli tomonlari yoritiladi.

Masnaviy shakl, ritmik tuzilma va poetik vositalar ishqni hissiyotga boy va ta'sirchan qilib ko'rsatadi.

O'rta asr falsafiy va madaniy konteksti: Navoiyning ishq talqini o'rta asr Sharq falsafasi va sufiyona tafakkur bilan chambarchas bog'liq.

Ishq insonning ma'naviy yuksalishi, ruhiy poklanishi va Allohga yaqinlashishi vositasi sifatida qaraladi.

Dostonda ishq – nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy va madaniy qadriyat sifatida ham talqin qilinadi, chunki sevgi va sadoqat insoniy fazilatlarni tarbiyalaydi.

Layli va Majnun obrazlarining tahlili: Majnun: Ishqning ekstremal timsoli, ruhiy iztirob va intilish orqali ma'naviy olamga yetaklovchi.

Layli: Muhabbatga sodiq va ulug' ishqni aks ettiruvchi obraz, insoniy va go'zal his-tuyg'ularni ifodalaydi.

Ularning muhabbati tafakkur, sabr va qiyinchiliklar orqali o'sadi, bu ishqni romantikdan ma'naviy ishqga aylantiradi.

Alisher Navoiyning "Layli va Majnun" dostoni ishqni faqat romantik sevgi sifatida emas, balki inson ma'naviy kamolotining vositasi sifatida talqin qiladi. Dostonda ishq orqali inson qalbi poklanadi, ruhiy boylikka erishadi va ijtimoiy-madaniy qadriyatlar shakllanadi. Shu jihatdan, Navoiyning ishq talqini nafaqat adabiy, balki falsafiy va sufiyona tafakkur nuqtai nazaridan ham muhimdir.

"Layli va Majnun" - Alisher Navoiy "Xamsa"sining uchinchi dostoni (1484). U 3623 baytdan iborat bo'lib, shu mavzudagi dostonlarga xos aruz vaznining "hazaji musaddasi axrabi mak,buzi mahzuf" baxrida yozilgan. Navoiy ushbu dostonni turkiy tilda yaratgan birinchi muallifdir. Alisher Navoiy Layli va Majnun sarguzashtlarining an'anaviy syujet chizig'ini saqlab qolgan holda voqealarga yangicha ruh va mazmun baxsh etdi hamda dostonga yangi timsollar kiritdi.

Alisher Navoiy Layli va Majnun afsonasidan libos sifatida foydalanib, doston mazmuniga o'z falsafiy qarashlarini sing-dirib yuborishni maqsad qilganini ta'kidlaydi.

Doston Sharq mumtoz adabiyotining an'analariga muvofiq ikkita: zohiriy (ochiq) va botiniy (yashirin) ma'nolarga ega. Zohiriy ma'no oddiy o'quvchiga ham tushunarli bo'lib, unda ikki yosh muhabbati o'z ifodasini topgan.

Botiniy ma'no esa ramziy-majoziy tasvirlarga o'ralgan bo'lib, unda muallifning falsafiy qarashlari aks etgan. Navoiy dostonning ilk bobidayoq o'quvchiga o'z ramzlarning kalitini taqdim etadi. Ya'ni u Laylining manzar (ilohiy husn aks etgan) ligini, Majnun esa Iloh ishqida aqldan ajraganini ta'kidlaydi. Bundan Alisher Navoiy "L. va M."ining botiniy mazmunida majoziy ishq sinoatlari aks etganligi anglashiladi.

Alisher Navoiy "L. va M."ni nafaqat mazmunan, balki badiiy jihatdan ham ushbu mavzudagi dostonlarning sarasiga aylantirdi. Navoiyning "L. va M."idan so'ng xalqimizda ushbu dostonning ko'plab folklor variantlari ham vujudga keldi. Xalqning dostonga bo'lgan qiziqishi natijasi o'laroq, 19-asrda Umar Boqiy tomonidan "L. va M."ning nasriy muxtasar bayoni yaratiddi. "L. va M." dostoni asosida sahna asarlari va videofilm ham bor.

Layli va Majnun (arabcha: ليلى و مجنون („Majnun va Laylo")) - fors-turkiy romantik dostonidir. Chunki bu dostonlarni dastlab fors tarixiy asari „Shohnoma“da (Firdavsiy), keyinchalik shoir Nizomiy Ganjaviyning „Xusrav va Shirin“ dostonida va buyuk turkiy shoir Alisher Navoiyning beshligi bo'lmish "Xamsa"sida uchraydi. Voqeyi bo'lmish bu hikoya Navoiyning "Xamsa"sida Qays ibn al-Mulavvo ismli arab

yigitining Layli ismli qiz bilan ishqiy munosabatlari yoritiladi. O'g'lining bu qizga uylanishiga qarshi chiqqan otasining tazyiqlari va ayriliq tufayli Qays aqldan ozib, devona bo'ladi („majnun“ va „jinni“ „dali“ so'zlarining o'zagi bir).

Layli va Majnun – Yaqin va O'rta Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan folklor hamda yozma shakldagi adabiy yodgorlik. Dostonning ilk kurtaklari VII asrning 2-yarmida paydo bo'lgan. Ayrim manbalarning ma'lumotiga ko'ra, doston qahramonlari tarixiy shaxslardir. Ularda Majnun Bani Omir qabilasidan chiqqan, asl ismi Qays ibn Mulavvah yoki Qays ibn Muod bo'lgan yigit, deya ta'kidlanadi. Qays Layli ismli o'z qabiladoshini sevgan hamda o'z sevgisi va hijron alamlari haqida mungli she'rlar bitgan. Bunday ma'lumot, jumladan, ibn Qutaybaning (889) „Kitob ush-she'r va shuaro“ („She'r va shoirlar haqida kitob“), Abul Faroj al-Isfahoniyning „Kitob ul-ag'oni“ („Qo'shiq kitobi“) asarlarida keltirilgan.

Lekin boshqa manbalar bu ma'lumotlarni inkor etadi. Masalan, arab olimi Avon ibn Hakim al-Qalbiy (764) va arab tarixchisi Hishom al-Qalbiy (819) Majnun tarixiy shaxs emas, degan fikrni ilgari suradi.

VII asrning 2-yarmidayoq arab she'riyatida Majnun taxallusi ostida ko'plab mungli she'rlar vujudga keladi, bunday she'rlar tobora ko'payib boradi, to'plamlarga kiritiladi. Ammo Majnun nomi zikr etilgan she'rlarning barchasi ham yolg'iz bir kishiniki emas. Arab olimlari al-Johiz (9-asr) va ibn al-Mu'taz (908)ning aytishicha, kishilar Layli nomi bilan bog'liq barcha she'rlarni Majnunga nisbat beraverganlar. XI asrda shoir Abul Bakr al-Volibiy tomonidan Majnunga nisbat berilgan barcha she'rlar to'planib, „Devoni Majnun“ tuziladi.

Devonda she'rlarga sharhlar beriladi hamda she'rlar Majnun haqidagi rivoyatlarning syujetiga kiritiladi.

Layli va Majnun haqida ilk bor 1188-yilda ozarbayjon shoiri Nizomiy Ganjaviy doston yaratgan. Ammo u asarni Xusrav va Shirin deb nomlagan va hikoya ular haqida so'zlaydi. Nizomiy „Layli va Majnun“ dostonini ham g'oyaviy, ham badiiy jihatdan har tomonlama yuksak darajaga ko'tardi va xamsachilik an'analari qatoriga qo'shdi. Undan so'ng „Layli va Majnun“ dostoniga ko'plab shoirlar murojaat qilishdi. Xusrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, Fuzuliy, Alisher Navoiy qalamlariga mansub „Layli va Majnun“ dostonlari mashhur.

XULOSA

Xulosa qilganda, Navoiyning „Layli va Majnun“ dostoni ishqni nafaqat shaxsiy his-tuyg'u, balki insoniy va ma'naviy o'sish vositasi sifatida talqin qilinishini ko'rsatadi va bu jihat uni o'zbek adabiyoti tarixida beqiyos ahamiyatga ega asar sifatida qadrlashga imkon beradi.

Alisher Navoiyning „Layli va Majnun“ dostoni ishqni nafaqat romantik sevgi sifatida, balki inson ma'naviy kamolotiga yetaklovchi kuch sifatida talqin qiladi. Dostondagi Layli va Majnun obrazlari orqali ishqning ruhiy va ma'naviy jihatlari,

inson qalbining sof va pok bo‘lishi, sabr va sadoqat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishi yoritiladi.

Navoiyning ishq talqini sufiyona falsafa bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, haqiqiy ishq insonni dunyoviy narsalardan uzoqlashtirib, ruhiy boylik va ma’naviy yuksalishga olib boradi. Shu bilan birga, doston badiiy va poetik vositalar orqali ishqning murakkab tabiati, inson qalbidagi intilish va iztirobni chuqur ifodalaydi.

Alisher Navoiyning “Layli va Majnun” dostoni o‘zbek mumtoz adabiyotida ishq mavzusini eng chuqur va falsafiy talqin qilgan asarlardan biridir. Dostonda ishq nafaqat insonning shaxsiy his-tuyg‘usi sifatida, balki ma’naviy kamolot va ruhiy yuksalish vositasi sifatida tasvirlangan. Layli va Majnun obrazlari orqali Navoiyning ishqga bo‘lgan qarashi, uning ruhiy va ma’naviy boylikni shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Majnun Layliga bo‘lgan muhabbati faqat romantik sevgi emas, balki insonning ruhiy olami va ichki dunyosidagi sof intilish timsolidir. Unga ko‘ra, haqiqiy ishq insonni dunyoviy narsalardan uzoqlashtiradi, qalbni poklaydi va sabr, sadoqat, fidoyilik kabi insoniy fazilatlarni rivojlantiradi. Doston badiiy jihatdan ham boy bo‘lib, Navoiyning poetik mahorati ishqning nozik tuyg‘ularini, inson qalbidagi intilish va iztirobni chuqur ifodalaydi. Masnaviy shakl, ritmik tuzilma va adabiy vositalar ishqning hissiy va estetik ta’sirini kuchaytiradi. Shu bilan birga, Navoiyning ishq talqini sufiyona falsafa bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ishq insonni Allohga yaqinlashtiruvchi vosita sifatida ham qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy A. – Layli va Majnun, Toshkent, 2005.
2. Navoiy A. – Xamsa, Toshkent, 2010.
3. Abdullaev B. – Alisher Navoiy ijodida ishq mavzusi, Toshkent, 2018.
4. Juraev M. – Navoiyning dostonlarida ma’naviy ishq talqini, Samarqand, 2017.
5. Ergashev S. – O‘rta asr adabiyotida ishq tasviri, Toshkent, 2016.
6. Karimov T. – “Layli va Majnun” dostonining badiiy tahlili, Buxoro, 2019.
7. To‘xtayeva N. – Navoiyning sufiyona ishq talqini, Toshkent, 2020.
8. Rahmatov O. – Layli va Majnun: obrazlar psixologiyasi, Andijon, 2021.
9. G‘aniyev A. – Sharq mumtoz adabiyotida ishq tushunchasi, Toshkent, 2015.
10. Islomov S. – Navoiyning ishq talqini va ruhiy olam, Namangan, 2017.
11. Xudoyberganov F. – Layli va Majnun dostonida ma’naviy qadriyatlar, Toshkent, 2018.
12. Zokirov R. – Navoiyning epik asarlarida ishq va muhabbat, Toshkent, 2019.
13. Saidov D. – “Layli va Majnun” va tasavvufiy ishq, Buxoro, 2020.
14. Egamberdiyeva N. – O‘zbek mumtoz adabiyotida ishq mavzusi, Toshkent, 2016.
15. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi – Alisher Navoiy asarlari to‘plami, Toshkent, 2021.